

Rozhovor s Jarmilou Kubíkovou nejen o Ceně Agentury ochrany přírody a krajiny ČR

Geobotanička doc. RNDr. Jarmila Kubíková, CSc., se mimořádně zasloužila o ochranu přírody v Praze a Středočeském kraji a o výchovu generací univerzitních studentů na katedře botaniky Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Obdivuhodné jsou i její pevné občanské postoje a publikační, ediční a organizátorská činnost. S různými spoluautory napsala řadu odborných článků o přírodě Prahy a redigovala knižní publikace – Pražská příroda a její ochrana (1979), napsala scénář výstavy v Národním muzeu ke 20 letům ochrany přírody v Praze (1980), dále Chráníme naši přírodu (1982), Staletá Praha XV, přírodovědný význam Prahy (1985), redigovala dva svazky velkého kompendia Chráněná území ČR – Praha a Střední Čechy (2005), Neznámá tvář Prahy (2014) a Perly středočeské přírody (2016). V letošním roce jí byla udělena Cena Agentury ochrany přírody a krajiny České republiky v kategorii Osobnost roku. Jde teprve o třetí ročník od zřízení tohoto ocenění. V rozhovoru bychom chtěli přiblížit osobnost paní doc. Kubíkové, která zároveň patří k dlouhodobým autorům našeho časopisu a také k pravidelným návštěvníkům redakce Živy.

Když si promítnete dlouhá léta své ochranné činnosti a zároveň osobnosti, které vám daly něco vzorového do vínku, co se vám vybaví?

V první řadě vzpomínám na svou rodinu. Dědeček, babička, otec, maminka, ti vytvořili základ pro můj celý život svou láskou a pohodu a křesťanským vztahem k životu. Velkou inspirací byly i výborné profesorky na Prvním městském dívčím gymnasiu Elišky Krásnohorské v Praze.

V profesním životě mě ovlivnily přednášky Josefa Dostála, jeho zaujetí celkově botanikou. Po návratu na fakultu mě pak nadchl Jan Jeník pro komplexní pohled na přírodu a inspiroval vztahem ke studentům a zájmem o jejich odborný růst.

A konečně mě motivoval výborný entomolog a výtečný obhájce cenné přírody Jaromír Strejček při práci na ochraně přírody v Praze, svou píli a znalostmi přírody a nekompromisním bojem o její zachování.

Jak byste svou nelehkou životní dráhu s řadou zvrátů zarámovala třeba po dekádách: 50., 60., 70. léta...? Které mezníky byly nejtěžší?

Budu se snažit vzpomenout řady významných událostí. Padesátá léta byla pro mou rodinu velmi těžká. Svými schopnostmi si dědeček jako notář a otec jako advokát vydělali přiměřené malé jmění, což jim po převzetí moci komunistickou stranou způsobilo trvalá příkoří. Dědeček brzy zemřel a otec byl vězněn a odsuzován do pracovních táborů, nemluvě o tom, že o všechno přišel. Jeho činnost v protifašistickém odboji za války a vězňem v Terezíně nebyly vůbec brány v potaz.

Přes všechna protivenství jsem dostudovala gymnázium. Profesorský sbor byl vynikající a ze všech výborných učitelů vzpomínám na profesorku Andělu Chocholovou, jejímž oborem byl dějepis, který uměla krásně přednášet.

Vzpomínám též na poslední (na dlouhou dobu) všesokolský slet v r. 1948, který proběhl v napjaté době tak, jak byl mnoha členy Sokola nacvičen. Krátce poté náčelnictvo Sokola emigrovalo a sokolovny na dlouhou dobu osiřely.

V r. 1951 jsem byla přijata na (tehdy) Biologickou fakultu Univerzity Karlovy. Tento ročník byl ještě vybírán komisí učitelů

1 Exkurze na jedinečné stepní porosty na kopci Dountáč v Českém krasu, červen 2018

2 Endemit střední Evropy křivatec český pravý (*Gagea bohemica* subsp. *bohemica*) na břehu rybníka Šeberák v pražských Kunraticích, březen 2021

telů fakulty a byli přijati skutečně dobří studenti. Pak se po letech říkalo: „to byl ten slavný ročník“. Další ročníky již byly tvrdě ovlivněny kádrovým oddělením.

Přihlásila jsem se na fytopatologii, kterou vedl prof. Karel Cejp. Byl v té době již těžce nemocen, ale jeho cílevědomost a píle byly příkladné, napsal postupně učebnici mykologie. Chodili jsme na exkurze s vynikajícím mladým mykologem Františkem Kotlabou a mikroskopické houby jsem poznávala u Olgy Fassatiové. Na katedře botaniky jsme obdivovali botanika a pedagoga Josefa Dostála, který pořádal své pravidelné sobotní exkurze. Vedoucím katedry byl prof. Jan Fott, vynikající odborník na řasy, který také s námi jezdil na exkurze do terénní stanice u Blatné.

Po ukončení studia v r. 1956 jsem se snažila najít uplatnění ve Výzkumném ústavu bramborářském v Havlíčkově Brodě. Jezdila jsem tam předtím na praxe a zpracovávala studii o bakteriální chorobě brambor. Bohužel vedení ústavu nemělo zájem o tuto specializaci a v tehdejší době chtěli zavést studium fyziologie brambor. Přijali mě na vybudování tohoto pracoviště a poslali s jednou kolegyní do terénní stanice u Okrouhlice, kde byl provozní skleník s velkou, úplně prázdnou místností. Začaly jsme postupně získávat jednoduché přístroje a s několika vyhraněnými odrůdami zahájily populační studie dynamiky přírůstu biomasy. Daleko jsme ale nedospěly, kolegyně se vdala a odešla. V r. 1958 probíhaly všude kádrové prověrky v návaznosti na povstání v Maďarsku a já jsem byla naprosto nepochopitelně „vyhozena“ s kategorií C, v podstatě jsem nemohla být

nikde zaměstnána ve výzkumu. Můj manžel ve stejné době získal místo učitele na gymnáziu v Praze, a tak jsme se stěhovali do Prahy. Tam se ukázalo, že mě opravdu na několika místech (kde by se jim má specializace hodila) nepřijali. Až na jaře 1959 jsem získala místo laborantky na katedře botaniky, ale s jasným příkazem stranické organizace, že nesmím mít žádný další postup a styk se studenty.

V 60. letech se postupně atmosféra ve společnosti a na fakultě měnila a já jsem začala úzce spolupracovat s oddělením geobotaniky. Oddělení zakládal prof. Jaromír Klika a po jeho předčasné smrti v r. 1957 oddělení vedl jeho aspirant Jan Jeník. Ten mě přivedl ke studiu geobotaniky a otevřel mi cestu k bližšímu pochopení přírodních dějů. Studovali jsme společně endotrofní mykorhizy, ale i s dalšími členy oddělení a se studenty plánovali a prováděli mikroklimatická měření v Českém krasu a v kaňonu Vltavy, neobvyklé zimní geobotanické kurzy, letní expedice... Jan Jeník publikoval svou průlomovou teorii anemo-orografických systémů Vysokých Sudet, teorii říčního fenoménu a připravoval se na práci v tropech. Mně se podařilo v r. 1964 přece jen získat souhlas stranické organizace KSČ k obhajobě kandidátské práce o povrchové mikroflóře kořenů dřevin (Houbové synusie na kořenech dřevin). Stalo se tak díky příchodu Ericha Daumana na katedru. Přednášel kurz systematiky rostlin, byl to pražský Němec, působil před válkou na Německé univerzitě a napsal významnou publikaci o opylování rostlin. Jako předválečný komunista nebyl „odsunut“. Byl to velmi slušný člověk a po krátké době byl kamarilou na katedře též pronásledován.

Jan Jeník získal v letech 1964–67 možnost učit a pracovat na univerzitě v Ghaně a v Tanzanii. Přivezl zpět do Prahy spoustu nových poznatků a inspiroval všechny kolem sebe. Další vývoj rozbila sovětská invaze v r. 1968, na geobotanice se nicméně dále pracovalo, vznikaly nové učební texty. V r. 1970 jsem napsala skripta Geobotanické praktikum, která byla využívána mnoho dalších let. Tvrdé prověrky na sebe daly čekat dva roky, na podzim 1970 byli všichni učitelé voláni na děkanát a nuceni podepsat prohlášení, že souhlasí se sovětskou okupací. V souvislosti s touto masovou akcí byl J. Jeník propuštěn z univerzity k lednu 1971 a já jako jeho nejbližší spolupracovník jsem musela odejít na podzim 1971. Stěží jsem dokončila svůj novátorský projekt ve spolupráci s entomologem a půdním biologem Josefem Ruskem o dynamice vývoje rendzin a jejich mikrostruktuře. J. Jeník byl díky Slavomilu Hejnému přijat do Botanického ústavu ČSAV, ale musel odejít do pobočky v Třeboni. Můj osud se odvíjel podobně jako při nuceném odchodu z bramborářského ústavu. Možnosti uplatnění by byly, ale stranická organizace si udělala čas dojet řediteli Mikrobiologického ústavu Akademie věd sdělit, že si nepřejí, aby mě zaměstnal. Přátelé mě později upozornili, že je volné místo na Pražském středisku památkové péče a ochrany přírody. Plat tam byl o dost nižší a místo nebylo prestižní, a tak mě KSČ nechala na pokoji. Od r. 1972 do r. 1990 jsem pak působila na oddělení

ochrany přírody. Přišla jsem ze zařízení geobotanické laboratoře opět k prázdnému stolu. Díky zapáleným přírodovědcům Jaromíru Strejčkovi a Bohumilu Rešovi jsem začala poznávat, studovat, popisovat a připravovat podklady pro ochranu mnoha pražských chráněných území. Velkým inspirátorem byl J. Strejček. Prováděl mapování rozsáhlého území Prahy na mapách v měřítku 1 : 5 000, v tom jsem pokračovala a během let se podařilo podrobně vymežit, zdokumentovat a publikovat ve formě vědeckých článků 86 větších i menších chráněných území. V geologii byl dalším hlavním iniciátorem Jiří Kříž z Ústředního ústavu geologického. Založili jsme sborník *Natura pragensis*, kde jsme publikovali studie o pražských chráněných územích a monografie různých skupin živočichů i rostlin.

Po r. 1990 jsem krátce působila na zakladaném Ministerstvu životního prostředí, abych se na základě rehabilitace vrátila na katedru botaniky PřF UK do oddělení geobotaniky, vedeného opět prof. Jeníkem. V r. 1992 jsem úspěšně obhájila habilitační práci *Diverzita vegetace Prahy a její změ-*

3 Se syny Petrem (1962) a Martinem (1965) na Matějské pouti v r. 1968.

Foto z archivu J. Kubíkové

4 Před bouří. Stejný trávník na úbočí vrchu Doutnáč v Českém krasu

5 Na exkurzi v Bohnickém údolí (2016). Foto P. Špryňar (obr. 4 a 5)

6 Předjaří u rybníka Šeberák s kvetoucími krivatici českými, březen 2021.

Snímky M. Kubíka, pokud není uvedeno jinak

ny. Bohužel jsem během přednášky utrpěla infarkt, který jsem s komplikacemi delší dobu léčila. Začala jsem opětovně budovat vše od začátku, geobotanická laboratoř byla v troskách, kolegyně – které dosud geobotaniku udržovaly, odešly do důchodu. Velkou zásluhu na vybudování fungující laboratoře a kvalitní výchově studentů geobotaniky měl Josef Vařeka. V tu dobu jsem převzala též přednášky *Vegetace střední Evropy* a *Ekologie rostlin*, napsala skripta *Ekologie vegetace střední Evropy*, přednášku jsme si dělili společně s Pavlem Kovářem a později s Jaroslavem Vojtou. Starala jsem se též o několik velkých mezinárodních exkurzí – Německo, Rakousko, Slovensko – a o vyslání několika studentů na univerzity v Německu a Rakousku na program Erasmus.

Po odchodu do penze v r. 1998 jsem pokračovala v přednáškách i exkurzích, ale byla jsem stále více angažována na Agenturu ochrany přírody a krajiny, kde jsem redigovala dva svazky kompendia *Chráněná území ČR*. Mnoho území bylo třeba navštívit a nově popsat s pomocí dalších kolegů. Postupně jsem převzala redakci sborníků o přírodě Prahy – *Natura pragensis* (dnes již číslo 25) a o přírodě Středních Čech – *Bohemia centralis* (dnes již číslo 36), které rediguji dosud.

O přírodě Prahy jsem též přednášela na mezinárodních kongresech v Leningradě (1976) a v Berlíně, na sympoziích v Halle, v Uppsale, Curychu atd. Jsem dlouholetou členkou České botanické společnosti a byla jsem zvolena jejím čestným členem. Působila jsem také dlouhá léta v mezinárodní společnosti *International Association for Vegetation Science*.

Když zkombinujeme dvě prolínající se hlavní činnosti vaší praxe posledních dekád – ochranu přírody a univerzitní výuku mladých geobotaniků, kteří v ochránářských institucích státně nacházejí uplatnění – na co by se ve výuce podle vašeho názoru měl klást důraz, co užitečného se případně vytrácí? Co byste popřála začátečníkům po studiu přírodních věd?

Studenti geobotaniky by měli být v první řadě dobrými botaniky, znát dobře rostliny v terénu a v různých vegetačních obdobích. Toho se dosáhne postupně a značným úsilím na exkurzích a studiem sebraných rostlin v laboratoři. Toto je něco, co se dnes vytrácí, a tím studenti ztrácejí hlavní kvalifikaci pro uplatnění v ochraně přírody. Nestačí jenom znát druhy rostlin, ale též jejich ekologické nároky a vztahy k prostředí. To by se mělo získat právě studiem vlastností přírodních lokalit a rozborů v laboratoři. Vlastní zkušenost se nedá nahradit vyhledáním na internetu.

Co popřát začátečníkům? Stále se učit a studovat vztahy v přírodě, zaznamenávat přírodní ekosystémy, monitorovat. Jen tak lze dospět ke znalostem, které se uplatní v rozhodování v ochraně přírody.

Když jsme se dotkli vzdělání, absolventi pražské geobotaniky si často vzpomenou, že na vašich přednáškách i exkurzích nešlo pouze o odborný výklad týkající se vegetace a vztahů rostlin k prostředí, ale ruku v ruce s tím o výchovu – hovory o hodnotách, k nimž se nezdálo, že podnětem stávala zastavení v české historii. Jak vidíte roli univerzitního učitele?

Je to role velmi odpovědná a obtížná. Učitel by měl být vynikajícím odborníkem, který se sám řídí imperativem „Dívej se, abys viděl“. Jen tak může ukazovat jiným souvislosti v přírodě a zasadit je do moderního pojetí statistického hodnocení. Studium staré literatury je velmi obohacující a ukazuje na změny, které probíhají. Pro střední Evropu je velice důležitá literatura německá, ale pro nás i starší česká. Souvis-

losti historické mají velký význam a vývoj přírody v době poledové je zásadní pro současnost. Studium paleobotaniky bylo na vysoké úrovni na Německé univerzitě v Praze před válkou u prof. Karla Rudolpha. Válka mnohé zničila, ale přesto jeho následovník Franz Firbas již po válce v německém Göttingenu zachránil nejdůležitější výsledky a mohl uveřejnit zásadní práci o vývoji lesů v postglaciálu. Je potěšující, že se tento obor na katedře botaniky znovu pěstuje a má mnohé inspirující výsledky. Bez vzhledu do minulosti nemůžeme úspěšně chránit současnou přírodu!

Ekologické problémy se díky kontinuálním posunům ve vývoji vztahů mezi lidskou kulturou a přírodou proměňují, mění rozměr... Co považujete za nejžhavější výzvy, které budou muset řešit nejmladší generace absolventů v oborech, jejichž protagonistkou sama jste?

To je obtížná otázka! Již v současné době probíhá velká změna v rostlinných společenstvech, která jsme znali ještě v minulém století. Mnoho druhů ubývá, nebo mizí

úplně, jiné se objevují jako invazní. Je důležité trvale sledovat tyto změny, ale jejich důvody je téměř nemožné postihnout. Roli hraje globální znečištění, změny teplot, ale také jiné hospodaření lidí v krajině. Je třeba trvale vyhledávat části krajiny a společnosti se znaky rovnovážného stavu a snažit se o jejich setrvalou další existenci. Je to úkol dlouhodobý a obtížně splnitelný.

Málo známý je zásadní význam lesů na trvalé lesní půdě, která nebyla v minulosti nikdy změněna na pole nebo sídla. Jenom tam se zachovaly plnohodnotné ekosystémy s charakteristickou půdní flórou a faunou. Je velmi důležité tyto lesní porosty, i třeba malé rozlohy, zachovat pro další léta. Přeji mladé generaci mnoho úspěšného úsilí a nadějných výsledků!

Děkujeme a blahopřejeme k ocenění, s přáním pevného zdraví a činnosti do dalších let.

K dalšímu čtení např. Živa 2003, 2: XXI; 2013, 2: XXIX–XXX; 2018, 4: XCI; 2020, 4: XCIII–XCVI.

Ceny Agentury ochrany přírody a krajiny České republiky za rok 2020

Cena Agentury ochrany přírody a krajiny České republiky je udělována na základě doporučení Rady AOPK ČR. Chce upozornit na zajímavé osobnosti a počiny, které pomáhají zlepšit stav naší přírody. V r. 2018 získalo ocenění Arcibiskupství pražské za šetrné lesní hospodaření na Rožmitálsku a manželé Leo a Zuzana Burešovi za celoživotní přínos pro ochranu a výzkum přírody v Jeseníkách (blíže také v Živě 2020, 2: XLIV–XLVI). Za r. 2019 cenu obdržela firma ZEMSPOL za šetrné zemědělské hospodaření v Moravském krasu a Petr Moucha za celoživotní práci pro naši přírodu, zejména pro ochranu lesů. Za loňský rok tedy byla udělena potřeť, již tradičně na konferenci Vybrané problémy naší přírody a krajiny, kterou Agentura pořádá spolu s Fakultou životního prostředí České ze-

městské univerzity v Praze. Konala se on-line 28. ledna 2021 (odkaz na její záznam najdete na webu Agentury), ocenění předával děkan FZP ČZU Vladimír Bejček a ředitel AOPK ČR František Pelc.

V kategorii Počin získalo ocenění Povodí Moravy za některé revitalizační a renaturační projekty v povodí řek Morava a Dyje. Na Dyji, na státní hranici, se tři odstavená ramena vrátila zpět řece, která tím získala třetinu délky, o kterou v minulosti přišla. S Dyjí souvisí i další projekt v Novosedlích, kde se na více než 10 ha obnovil lužní les. Ten bude společně s rozvlněním toku a odstraněním hráze přispívat ke zvýšení zásob vody v krajině a současně ke zlepšení situace během povodní. Významná je také podpora renaturace řeky Moravy u Štěpánova, kde bylo odstraněno opevnění břehů

a z těžkých balvanů pak vznikly prvky, které napomáhají vývoji řeky.

„Těší mne, že se v posledních letech daří alespoň některé názory ochrany přírody a vodohospodářů sblížovat. Zatímco dříve se především narovnávala koryta potoků a řek, lil se beton a břehy byly opevňovány těžkým kamenným záhozem, nyní se naštěstí realizuje čím dál víc projektů, které navrcejí řekám prostor a přirozený charakter. Sem patří i některé projekty dnes oceněného Povodí Moravy,“ řekl F. Pelc.

V kategorii Osobnost byla spolu s Jarmilou Kubíkovou (blíže v rozhovoru výše) oceněna RNDr. Dana Bartošová, která od r. 1978 pracuje na Správě chráněné krajinné oblasti Beskydy a s neutuchající energií a nasazením se celý profesní život věnuje tomu, aby v naší krajině mohly žít velké šelmy (viz také Živa 2005, 1: 37–40).

„Obě dámy, jedna botanička, druhá zooložka, jsou fascinující svým celoživotním zápallem pro ochranu naší přírody. Jsem velmi rád, že právě ony získaly Cenu Agentury ochrany přírody a krajiny ČR,“ uvedl F. Pelc.

Více na www.ochranaprirody.cz